Верховний
Суд

Результати роботи Верховного Суду та судової системи у першому півріччі 2023 року

Друк цього звіту здійснений за сприяння Програми підтримки ОБСЄ для України в межах проєкту «Підтримка Верховного Суду та вищих судів у реалізації судової реформи та забезпеченні доступу до правосуддя в умовах війни». Матеріал має на меті висвітлити основні статистичні дані та правові позиції, що ілюструють роботу Верховного Суду та судової системи у першому півріччі 2023 року. Погляди, викладені у виданні, належать авторам матеріалу і не можуть вважатися такими, що виражають офіційну точку зору ОБСЄ.

Зміст

Загальні показники здійснення правосуддя судами України у першому півріччі 2023 року..... 2
Результативність здійснення правосуддя Верховним Судом у першому півріччі 2023 року..... 3
Результати касаційного перегляду рішень судів першої та апеляційної інстанцій в адміністративних справах у першому півріччі 2023 року..... 4
Результати касаційного перегляду рішень судів першої та апеляційної інстанцій у господарських справах у першому півріччі 2023 року..... 4
Результати касаційного перегляду рішень судів першої та апеляційної інстанцій у кримінальних провадженнях у першому півріччі 2023 року..... 5
Результати касаційного перегляду рішень судів першої та апеляційної інстанцій у цивільних справах у першому півріччі 2023 року..... 5
Інформація щодо надходження та розгляду місцевими судами кримінальних проваджень про злочини проти основ національної безпеки, військові і воєнні злочини..... 6
Інформація щодо оскарження в апеляційному порядку вироків судів першої інстанції у кримінальних провадженнях про злочини проти основ національної безпеки, військові і воєнні злочини..... 6
Опис ключових правових позицій Верховного Суду..... 9

.

Загальні показники здійснення правосуддя судами України у першому півріччі 2023 року (у порівнянні з аналогічним періодом 2022 року)

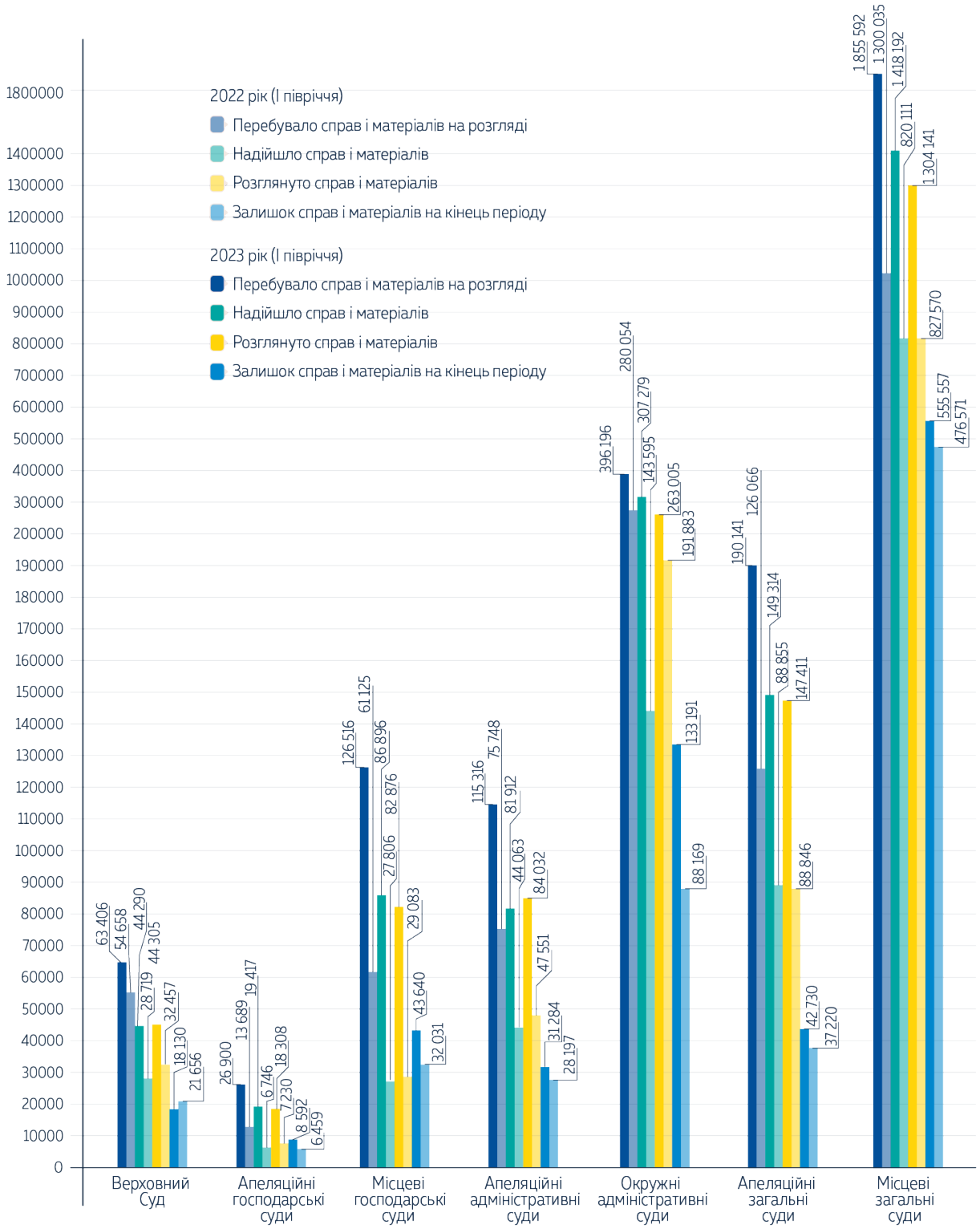

Результативність здійснення правосуддя Верховним Судом у першому півріччі 2023 року (за видами судочинства)

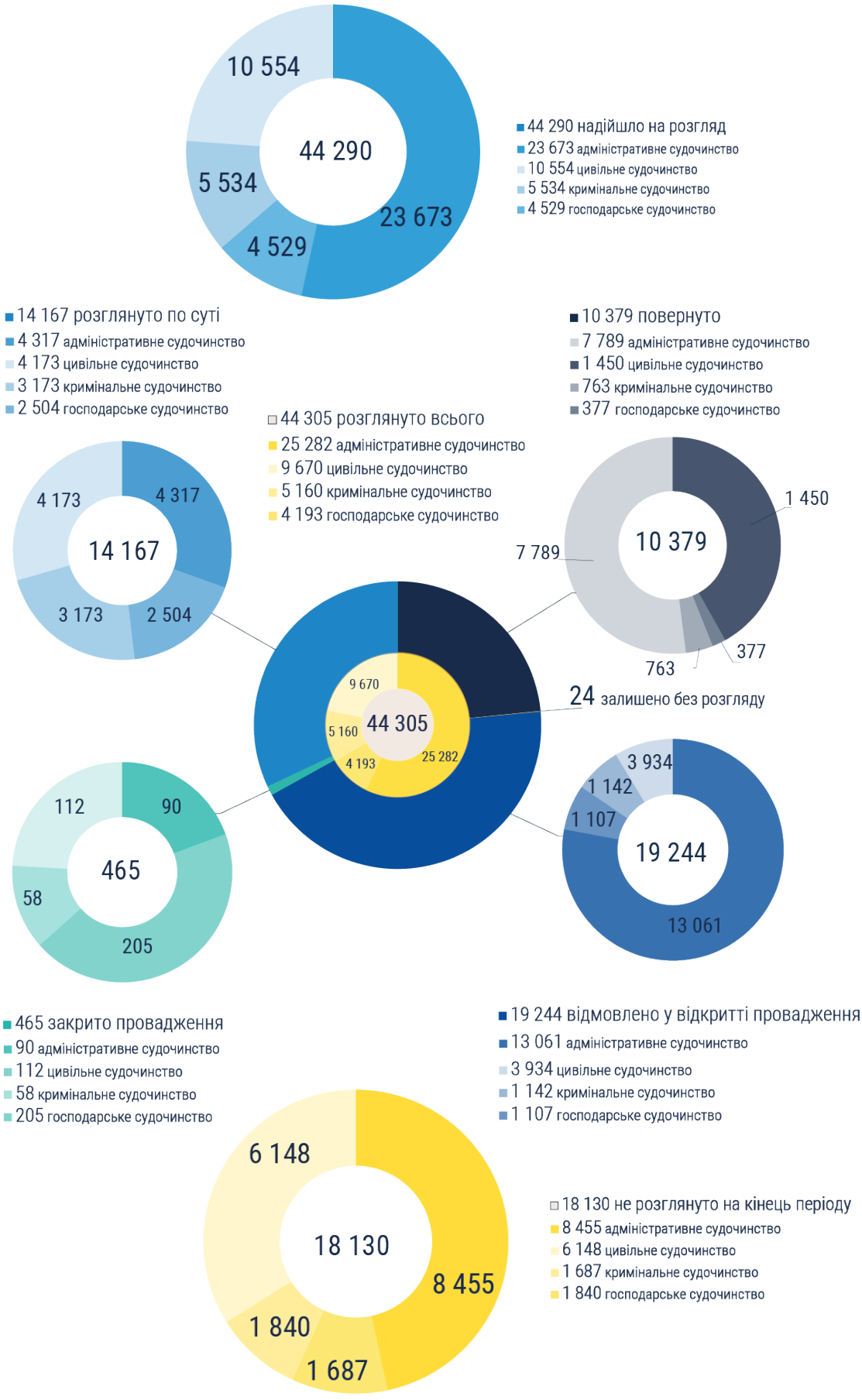

Результати касаційного перегляду рішень судів першої та апеляційної інстанцій в адміністративних справах у першому півріччі 2023 року

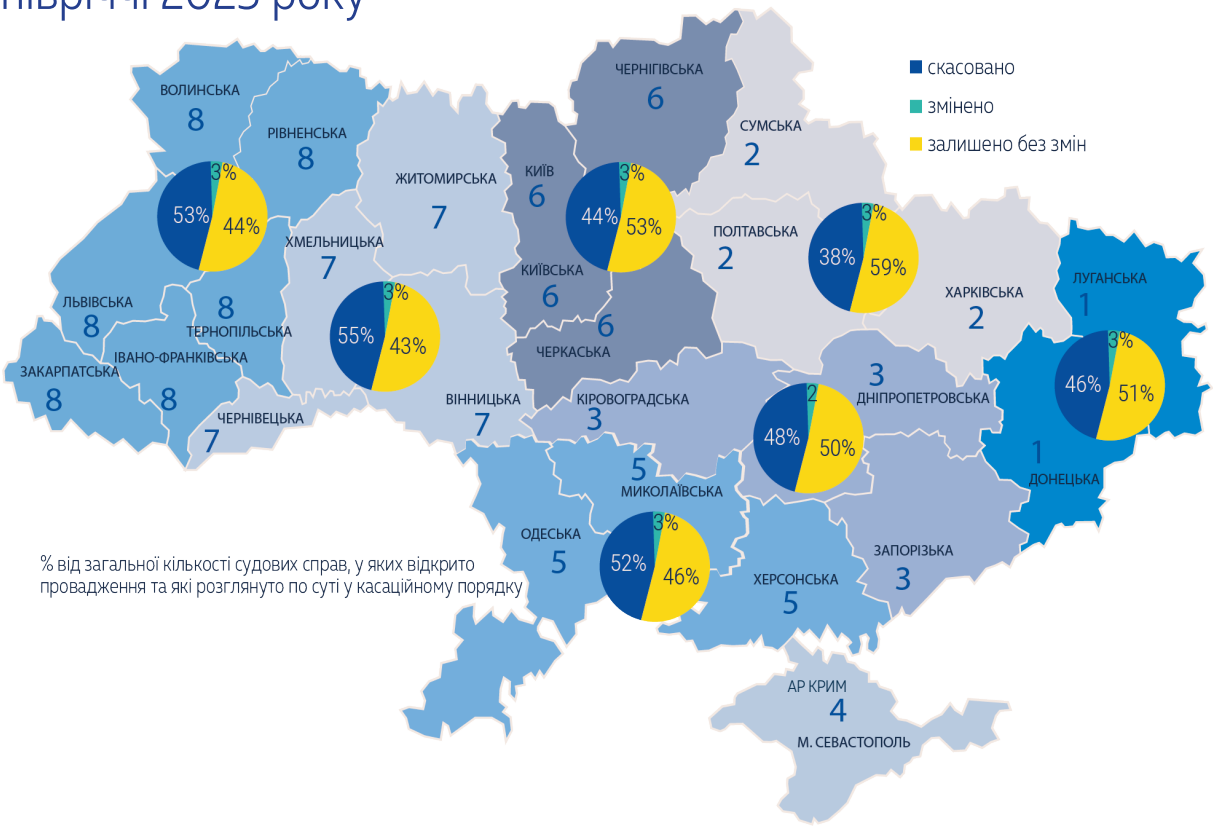

Результати касаційного перегляду рішень судів першої та апеляційної інстанцій у господарських справах у першому півріччі 2023 року

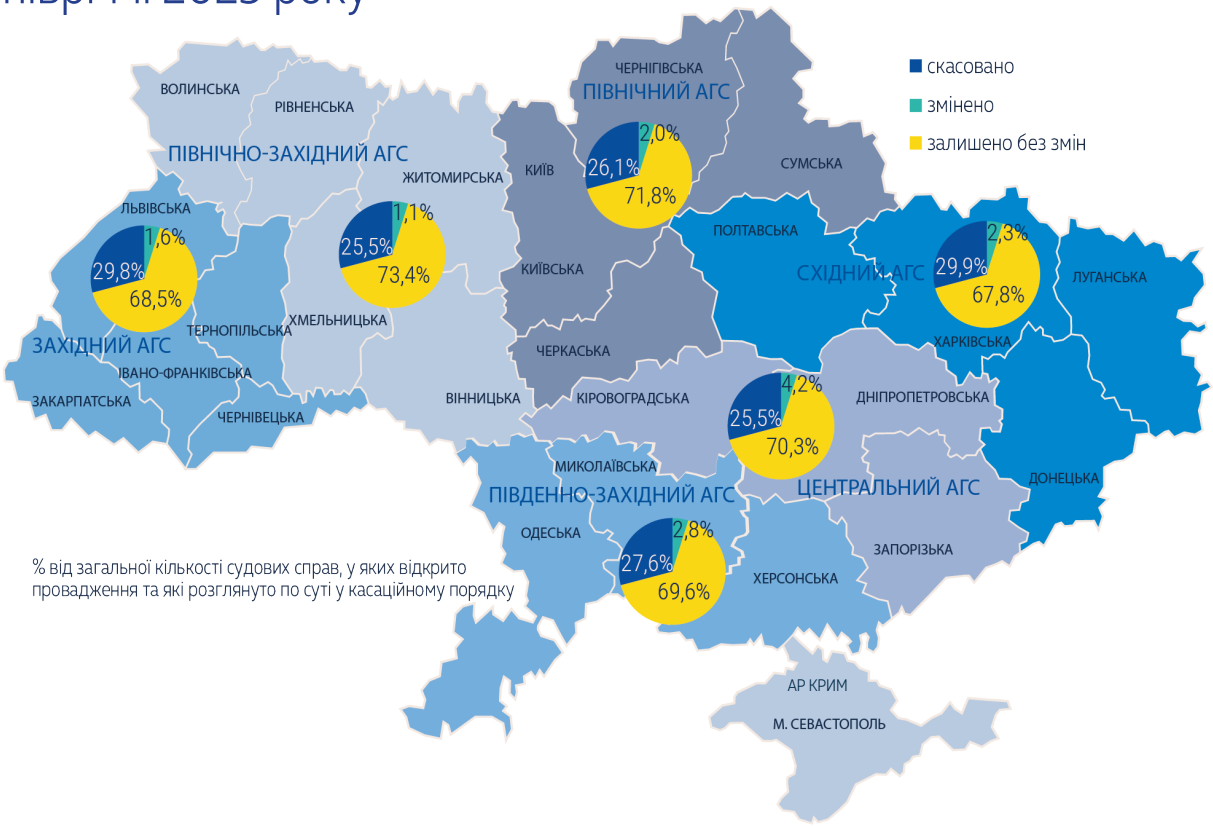

Результати касаційного перегляду рішень судів першої та апеляційної інстанцій у кримінальних провадженнях у першому півріччі 2023 року

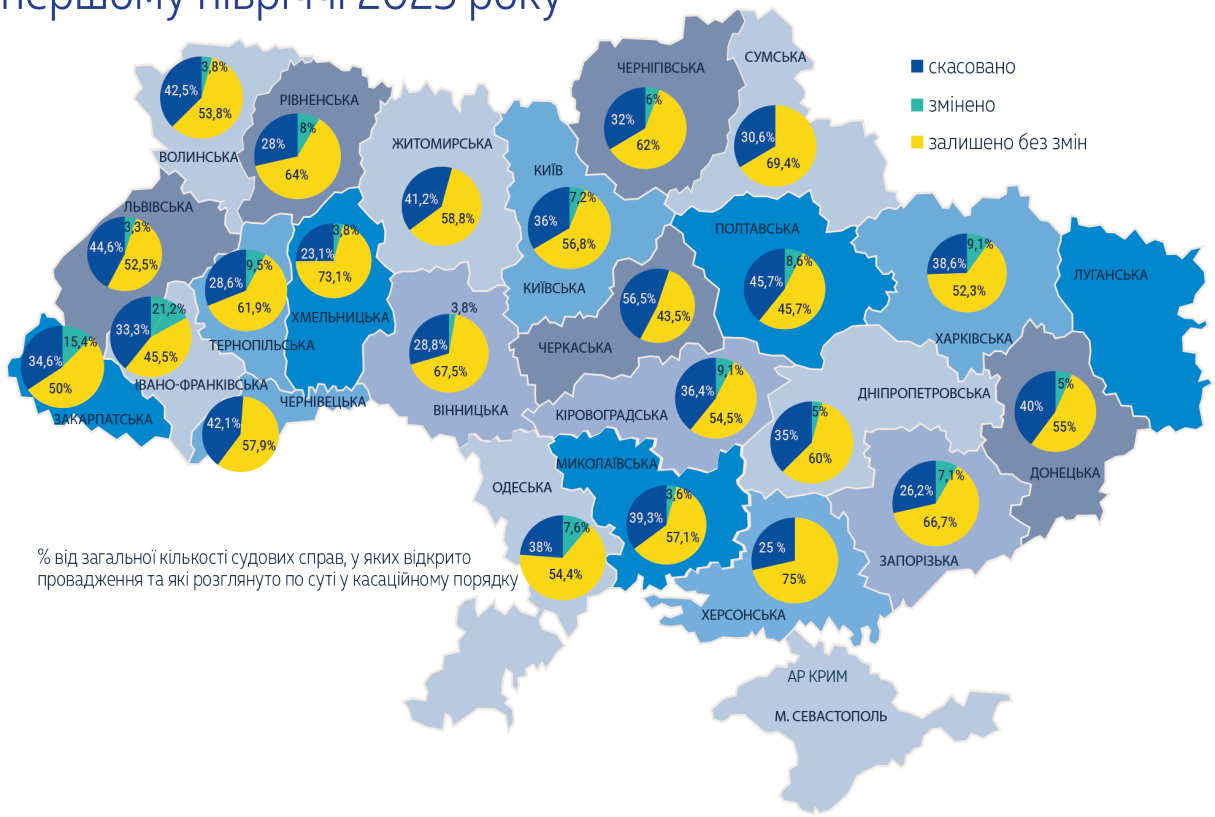

% від загальної кількості судових справ, у яких відкрито провадження та які розглянуто по суті у касаційному порядку

Результати касаційного перегляду рішень судів першої та апеляційної інстанцій у цивільних справах у першому півріччі 2023 року

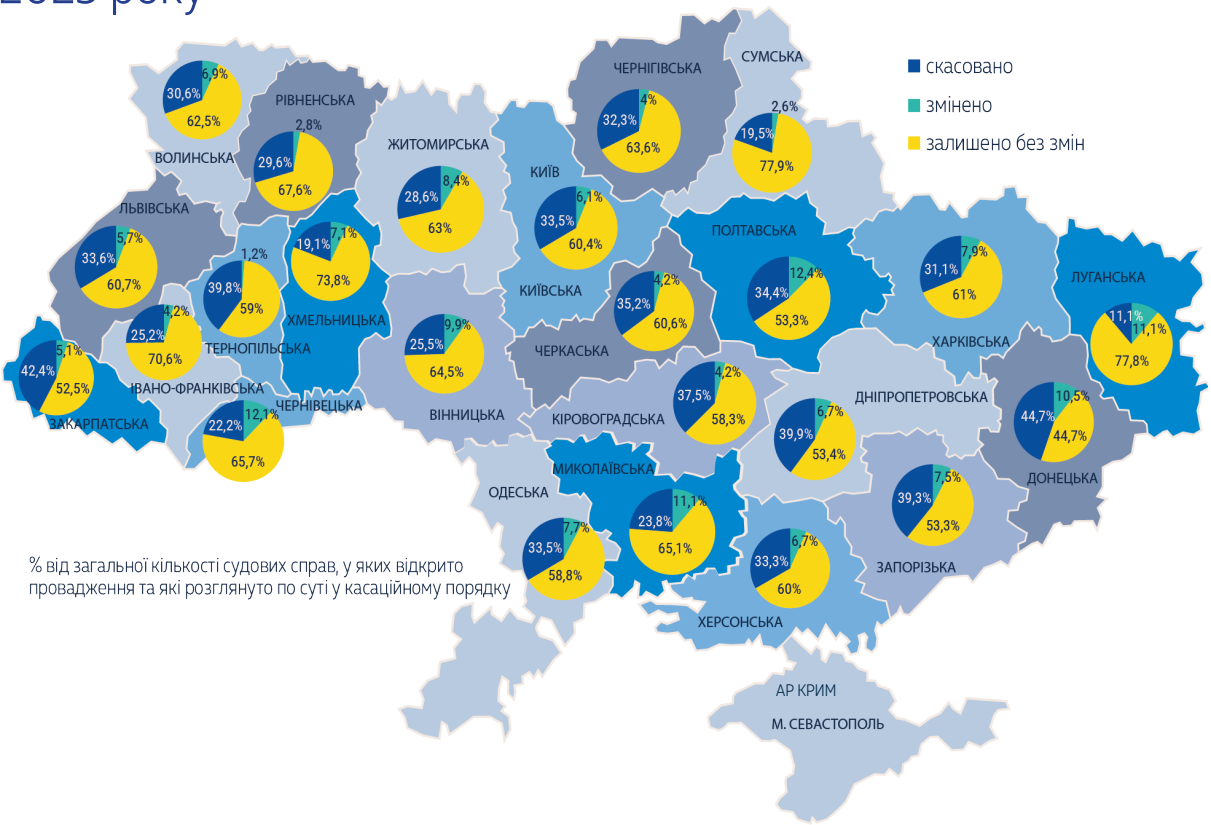

% від загальної кількості судових справ, у яких відкрито провадження та які розглянуто по суті у касаційному порядку

Інформація щодо надходження та розгляду місцевими судами кримінальних проваджень про злочини проти основ національної безпеки, військові і воєнні злочини

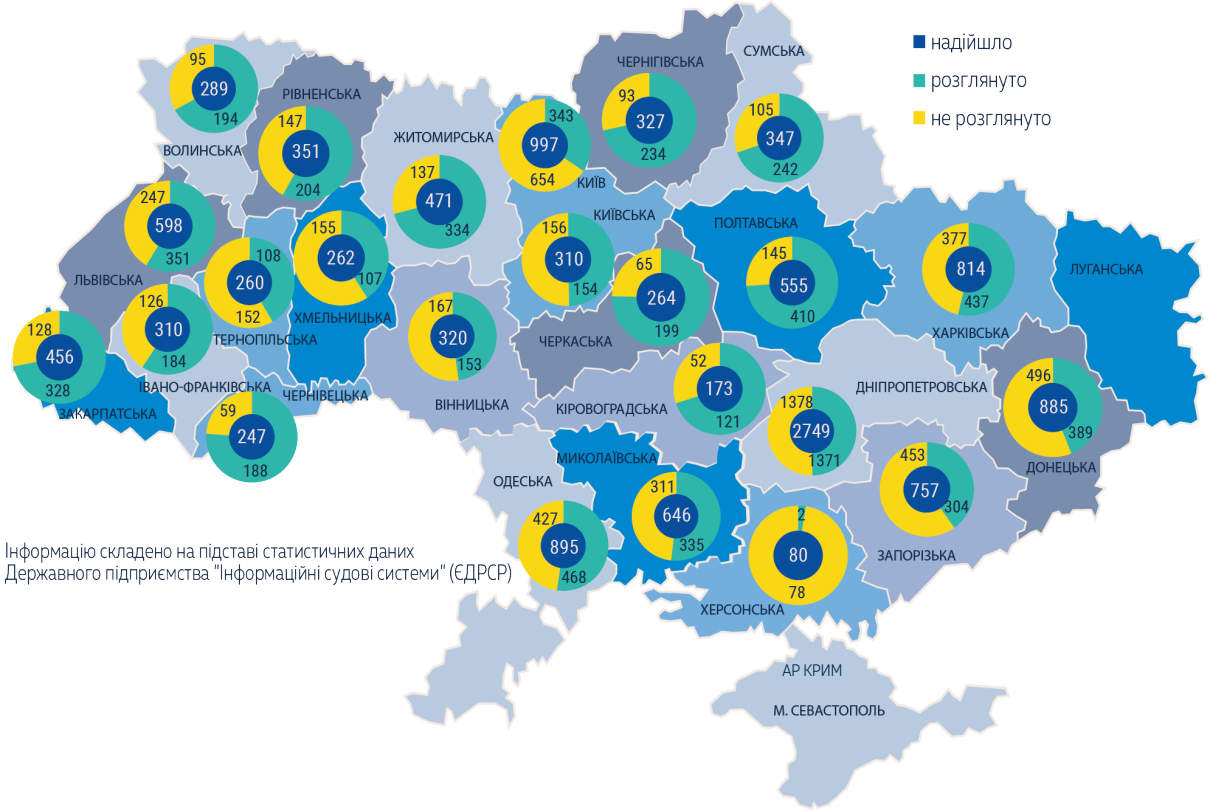

Інформацію складено на підставі статистичних даних Державного підприємства "Інформаційні судові системи" (ЄДРСР)

Інформація щодо оскарження в апеляційному порядку вироків судів першої інстанції у кримінальних провадженнях про злочини проти основ національної безпеки, військові і воєнні злочини

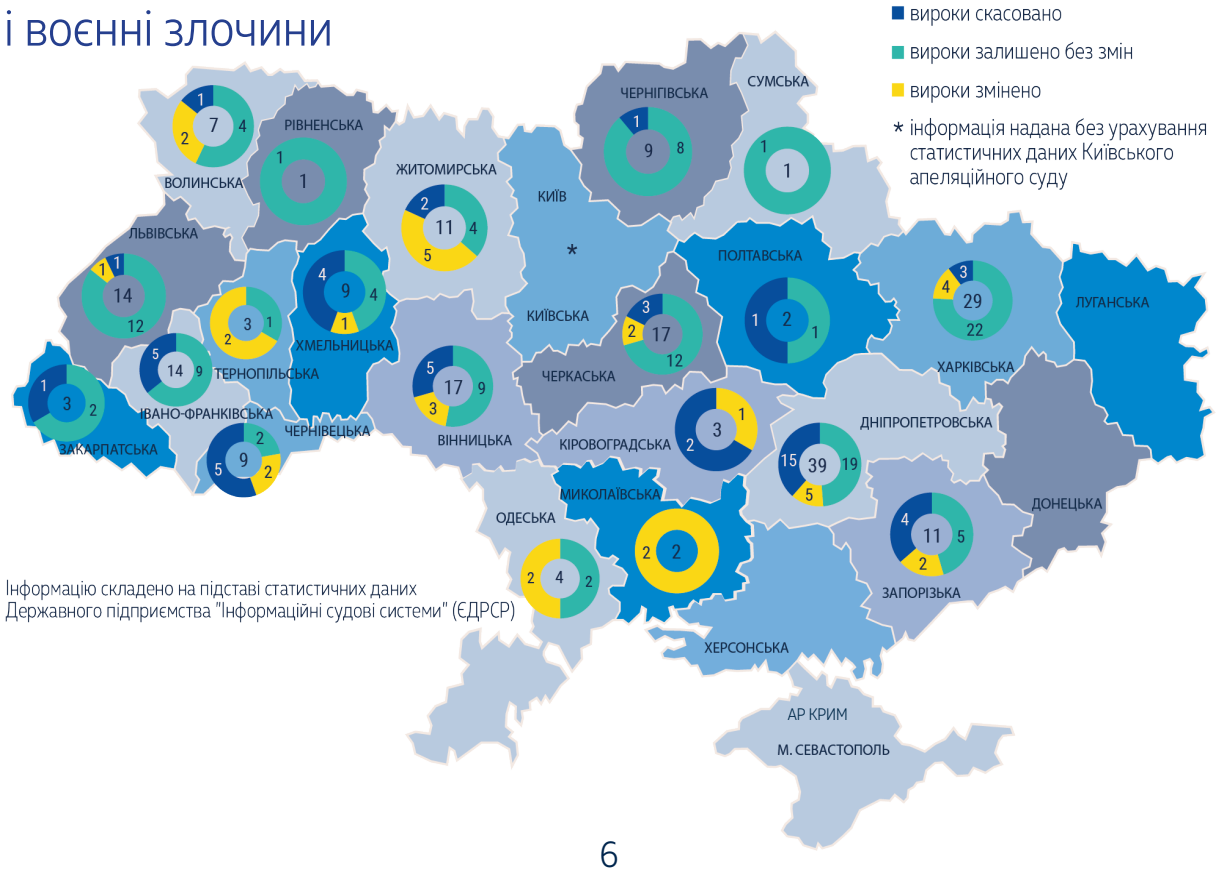

Інформацію складено на підставі статистичних даних Державного підприємства "Інформаційні судові системи" (ЄДРСР)

Інформація щодо надходження та розгляду місцевими судами кримінальних проваджень за окремими статтями Особливої частини Кримінального кодексу України (розділ I, розділ VII, розділ XIV, розділ XIX, розділ XX) з 24.02.2022 до 17.07.2023 (у розрізі статей КК України)

№ статті	Стаття	Надійшло	Розглянуто	Не розглянуто
109	Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади	46	32	14
110	Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України	575	218	357
110-2	Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України	15	7	8
111	Державна зрада	1 442	494	948
111-1	Колабораційна діяльність	1 994	771	1223
111-2	Пособництво державі-агресору	114	16	98
112	Посягання на життя державного чи громадського діяча	0	0	0
113	Диверсія	7	2	5
114	Шпигунство	9	3	6
114-1	Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань	18	11	7
114-2	Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння, боєприпасів в Україну, рух, переміщення або розміщення ЗСУ чи інших утворених відповідно до ЗУ військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану	192	113	79
201-2	Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги	57	33	24
335	Ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу	44	39	5
336	Ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період	1 358	898	460
336-1	Ухилення від проходження служби цивільного захисту в особливий період чи у разі проведення цільової мобілізації	23	13	10
337	Ухилення від військового обліку або навчальних (спеціальних) зборів	24	17	7
402	Непокора	1 388	835	553
403	Невиконання наказу	0		
404	Опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків	18	7	11
405	Погроза або насильство щодо начальника	143	95	48
406	Порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості	65	44	21
407	Самовільне залишення військової частини або місця служби	3 733	2158	1575
408	Дезертирство	360	189	171
409	Ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом	81	37	44
410	Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем	52	27	25
411	Умисне знищення або пошкодження військового майна	1	0	1
412	Необережне знищення або пошкодження військового майна	4	2	2
413	Втрата військового майна	135	88	47

№ статті	Стаття	Надійшло	Розглянуто	Не розглянуто
414	Порушення правил поводження зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення	116	83	33
415	Порушення правил водіння або експлуатації машин	52	23	29
416	Порушення правил польотів або підготовки до них	1	0	1
417	Порушення правил кораблеводіння	0	0	0
418	Порушення статутних правил вартової служби чи патрулювання	0	0	0
419	Порушення правил несення прикордонної служби	4	3	1
420	Порушення правил несення бойового чергування	0	0	0
421	Порушення статутних правил внутрішньої служби	0	0	0
422	Розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості	4	2	2
425	Недбале ставлення до військової служби	35	14	21
426	Бездіяльність військової влади	1	0	1
426-1	Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень	20	13	7
427	Здача або залишення ворогові засобів ведення війни	0	0	0
428	Залишення гинучого військового корабля	0	0	0
429	Самовільне залишення поля бою або відмова діяти зброєю	16	14	2
430	Добровільна здача в полон	0	0	0
431	Злочинні дії військовослужбовця, який перебуває в полоні	0	0	0
432	Мародерство	0	0	0
433	Насильство над населенням у районі воєнних дій	1	0	1
434	Погане поводження з військовополоненими	0	0	0
435	Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання нею	0	0	0
435-1	Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю	4	3	1
436	Пропаганда війни	17	14	3
436-1	Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів	169	119	50
436-2	Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників	880	681	199
437	Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни	3	0	3
438	Порушення законів та звичаїв війни	134	39	95
439	Застосування зброї масового знищення	0	0	0
440	Розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення	0	0	0
441	Екоцид	1	0	1
442	Геноцид	2	0	2
443	Посягання на життя представника іноземної держави	0	0	0
444	Злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист	0	0	0
445	Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала	0	0	0
446	Піратство	0	0	0
447	Найманство	5	3	2
	Усього	13 363	7 160	6 203

Інформацію складено на підставі статистичних даних Державного підприємства "Інформаційні судові системи" (ЄДРСР)

Опис ключових правових позицій Верховного Суду

Рішення Великої Палати Верховного Суду

Як і в 2022 році, більшість справ, які перебували на розгляді Великої Палати Верховного Суду в І півріччі 2023 року, стосувалися вирішення виключних правових проблем та питань відступлення від сформованих раніше висновків Верховного Суду України, касаційних судів у складі ВС та Великої Палати.

Протягом І півріччя 2023 року Велика Палата Верховного Суду прийняла низку важливих рішень щодо правильного застосування різних норм права та вирішення складних та дискусійних правових проблем. Зокрема, це стосується можливості поєднання в одному позові вимог про витребування земельної ділянки шляхом знесення об'єкта нерухомості, необхідності нотаріального посвідчення договору оренди транспортного засобу, стороною якого є ФОП.

У постановах ВП ВС також знайшли вирішення питання процесуального права, зокрема, щодо відсутності необхідності повторної сплати судового збору у разі передачі справи до іншого суду за належною підсудністю, використання роздруківок електронного листування як доказів, оскарження прокурором вироку, винесеного на підставі угоди про визнання винуватості.

1. ВП ВС сформулювала правову позицію щодо можливості поєднання в одному позові вимог про витребування земельної ділянки шляхом знесення об'єкта нерухомості

Відповідно до обставин справи № 488/2807/17 прокурор в інтересах держави звернувся до суду з вимогою про витребування земельної ділянки лісового фонду від кінцевого набувача шляхом знесення спорудженого на ній об'єкта нерухомості. Стверджував, що міська рада протиправно передала земельну ділянку лісового фонду у приватну власність із земель лісогосподарського призначення, а надалі змінила цільове призначення на землі житлової та громадської забудови.

Розглядаючи спір, ВП ВС звернула увагу, що витребування спірної земельної ділянки лісогосподарського призначення з володіння кінцевої набувачки треба розглядати як віндикаційний позов, заявлений на підставі статей 387–388 ЦК України власником з метою введення його у володіння цією ділянкою, тобто з метою внесення запису (відомостей) про державну реєстрацію за власником права власності на відповідну ділянку («книжкове володіння»). Тоді як вимога про знесення спорудженого на спірній земельній ділянці об'єкта нерухомості спрямована на усунення власнику перешкод у фактичному користуванні та розпорядженні цим майном і є окремою від вимоги про витребування останнього. Така вимога є різновидом негаторного позову та відповідає способу захисту, передбаченому ст. 391 ЦК України та п. «б» ч. 3 ст. 152 ЗК України.

Держава, в інтересах якої прокурор звернувся до суду, не є володільцем спірної земельної ділянки, але як власник має право володіння нею (ч. 1 ст. 317 ЦК України). Тому може просити про захист цього права шляхом витребування такої ділянки з володіння кінцевої набувачки. Статус володільця у держави буде відновлений у разі

задоволення вимог у частині витребування на її користь спірної земельної ділянки та внесення до відповідного державного реєстру запису про право власності держави на цю ділянку. Після того власник може ставити питання про захист прав від порушень, які не пов'язані із позбавленням його володіння спірною земельною ділянкою.

Інакше кажучи, не можна розглядати як єдиний позов вимогу витребувати спірну земельну ділянку у кінцевої набувачки «шляхом знесення об'єкта нерухомості», оскільки у такій вимозі поєднані одночасно два способи захисту (віндикаційний і негаторний позови), спрямовані на усунення різних за змістом порушень права власності. У випадку поєднання в одній вимозі віндикаційного та негаторного позовів суд має визначити, яку мету переслідує позивач, і застосувати належні норми права, зокрема, задовольняючи такий позов частково.

За наявності підстав витребувати спірну земельну ділянку з незаконного володіння кінцевої набувачки суд може у цій частині вимогу, яку заявив прокурор, задовольнити. Відмова в іншій частині вимоги (про знесення спорудженого на тій ділянці об'єкта нерухомості) не перешкоджає державі після її введення у володіння спірною земельною ділянкою заявити позов про демонтаж спорудженого на ній нерухомого майна. У разі відмови у витребуванні спірної земельної ділянки, тобто неможливості введення власника у володіння нею, неможливим є його подальший судовий захист за вимогою про усунення перешкод у користуванні та розпорядженні цією ділянкою.

Постанова ВП ВС від 18 січня 2023 року у справі № 488/2807/17 https://reyestr.court.gov.ua/Review/109364576

2. ВП ВС визначила, чи підлягає нотаріальному посвідченню договір оренди транспортного засобу, стороною якого є ФОП

У справі № 125/1216/20 власник автомобіля звернувся до суду з позовом про відшкодування майнової шкоди, завданої внаслідок ДТП. Позивач зазначав, зокрема, що є підприємцем і свій автомобіль використовував також для здійснення підприємницької діяльності. Після його пошкодження був змушений орендувати автомобіль у іншого ФОП та сплачувати орендну плату що, на його думку, також підлягає відшкодуванню відповідачем.

Суди попередніх інстанцій зробили висновок про наявність підстав для стягнення з відповідача на користь позивача витрат за договором найму (оренди) транспортного засобу.

Звертаючись з касаційною скаргою, відповідач доводив, зокрема, що договір найму (оренди) транспортного засобу є нікчемним, оскільки укладений у простій письмовій формі, що суперечить ст. 799 ЦК України, яка вимагає нотаріального посвідчення договору найму транспортного засобу за участю фізичної особи.

ВП ВС, визначаючи співвідношення понять фізичної особи та ФОП, зауважила, що з аналізу господарського законодавства вбачається,

що з моменту державної реєстрації ФОП фізична особа фактично перебуває у двох правових статусах – як фізична особа, та як ФОП.

При цьому наявність статусу підприємця не свідчить про те, що така особа виступає як підприємець у всіх правовідносинах або ж що всі подальші правовідносини за участю цієї особи мають ознаки господарських, адже фізична особа продовжує діяти як учасник цивільних відносин, зокрема, укладаючи правочини для забезпечення власних потреб, придбаваючи нерухоме та рухоме майно тощо.

Для вирішення питання, чи підлягає договір найму (оренди) транспортного засобу, стороною якого є ФОП, нотаріальному посвідченню згідно із ч. 2 ст. 799 ЦК України, слід виходити не лише із суб'єктного складу відповідних правовідносин, важливим у цьому випадку є також зміст самих правовідносин (у цьому разі договірних відносин оренди транспортного засобу) та чи є такі відносини господарськими.

Тому необхідним є встановлення правового статусу фізичної особи у цих правовідносинах – чи діє вона у власних інтересах, чи як суб'єкт господарювання, який орендує транспортний засіб з метою його використання у своїй господарській діяльності.

ВП ВС дійшла висновку, що оскільки підтверджено, що договір оренди транспортного засобу укладено між двома ФОП з метою використання орендарем транспортного засобу у своїй підприємницькій діяльності з метою отримання прибутку, то не можна вважати, що в цих договірних правовідносинах позивач діяв як фізична особа, а тому відсутні підстави для висновку про необхідність нотаріального посвідчення такого договору оренди відповідно до вимог ч. 2 ст. 709 ЦК України.

Постанова ВП ВС від 14 червня 2023 року у справі № 125/1216/20 https://reyestr.court.gov.ua/Review/111614258

3. Велика Палата Верховного Суду вирішила питання щодо відсутності необхідності повторної сплати судового збору в разі передачі справи до іншого суду за належною підсудністю

У справі № 170/129/21 позивач звернувся до суду з позовом про визнання договору факторингу недійсним, сплатив судовий збір за подання позову в розмірі, передбаченому Законом України «Про судовий збір». Однак цивільну справу позивача направлено за підсудність до іншого суду, який позовну заяву залишив без руху, а згодом повернув, оскільки позивач не надав докази сплати судового збору на рахунок суду, який отримав справу.

Вирішуючи спір, ВП ВС зауважила, що позивач (заявник, скаржник) виконує свій обов'язок щодо сплати судового збору в момент зарахування визначеної Законом України «Про судовий збір» суми до спеціального фонду Державного бюджету України.

Стаття 9 Закону України «Про судовий збір» встановлює, що судовий збір сплачується за місцем розгляду справи та зараховується до спеціального

фонду Державного бюджету України. Суд перед відкриттям (порушенням) провадження у справі, прийняттям до розгляду заяв (скарг) перевіряє зарахування судового збору до спеціального фонду Державного бюджету України.

Зарахування коштів до Державного бюджету України свідчить по те, що з моменту їх зарахування вони стають коштами дохідної частини Державного бюджету України, однак повинні витрачатись на забезпечення здійснення судочинства та функціонування органів судової влади. При цьому, законодавство не визначає, що кошти державного бюджету, які зараховані до Державного бюджету за розгляд певної справи певним судом, повинні витрачатись лише на функціонування цього суду.

Відтак немає підстав вважати, що судовий збір при передачі справи за підсудністю іншому суду повинен сплачуватись повторно на рахунок того суду, де справа розглядається фактично. Перерозподіл сплачених коштів може здійснюватися ДСА України у визначеному нею порядку або у порядку, визначеному іншим компетентним органом держави.

Кошти судового збору, що сплачені позивачем на рахунок певного суду, вважаючи, що справа підсудна саме цьому суду, не відносяться до коштів, які повертаються на підставі цього порядку, за винятком випадків, коли судовий збір на рахунок суду, що передав справу за підсудністю до іншого суду, сплачено у більшому розмірі, а саме у розмірі, що перевищує розмір судового збору, встановленого законом.

Отже, судовий збір є сплаченим з моменту зарахування до спеціального фонду Державного бюджету України, і суд, який отримав справу у випадку направлення справи за підсудністю, не має права вимагати повторної сплати судового збору за місцем розгляду справи.

Постанова ВП ВС від 18 січня 2023 року у справі № 170/129/21 https://reyestr.court.gov.ua/Review/109046337

4. Велика Палата Верховного Суду визначила порядок використання роздруківок електронного листування як доказів

У справі № 916/3027/21 ВП ВС вирішувала питання, чи є роздруківки з месенджерів належними та допустимими доказами в розумінні статей 76, 77 ГПК України, а також чи можуть вони підтвердити факт існування між сторонами договірних відносин та виконання умов таких договорів.

Розглядаючи спір, ВП ВС зауважила, що процесуальний закон чітко регламентує можливість та порядок використання інформації в електронній формі (у тому числі текстових документів, фотографій тощо, які зберігаються на мобільних телефонах або на серверах, в мережі Інтернет) як доказу у судовій справі. Паперова копія електронного доказу не вважається письмовим доказом, однак є однією з форм, у якій учасник справи має право подати електронний доказ (ч. 3 ст. 96 ГПК України), який, у свою чергу, є засобом встановлення даних, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин

(фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи (п. 1 ч. 2 ст. 73 ГПК України).

Отже, подання електронного доказу в паперовій копії саме по собі не робить такий доказ недопустимим. Суд може не взяти до уваги копію (паперову копію) електронного доказу, у випадку якщо оригінал електронного доказу не поданий, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність поданої копії (паперової копії) оригіналу.

Повідомлення (з додатками), відправлені електронною поштою чи через застосунки-месенджери, є електронним доказом, який розглядається та оцінюється судом відповідно до ст. 86 ГПК України за своїм внутрішнім переконанням у сукупності з іншими наявними у матеріалах справи доказами.

При цьому слід враховувати, що суд може розглядати електронне листування між особами у месенджері (як і будь-яке інше листування) як доказ у справі лише в тому випадку, якщо воно дає можливість суду встановити авторів цього листування та його зміст. Відповідні висновки щодо належності та допустимості таких доказів, а також обсяг обставин, які можливо встановити за їх допомогою, суд робить у кожному конкретному випадку із врахуванням всіх обставин справи за своїм внутрішнім переконанням, і така позиція суду в окремо взятій справі не може розцінюватися як загальний висновок про застосування норм права, наведених у ст. 96 ГПК України, у подібних правовідносинах.

Постанова ВП ВС від 21 червня 2023 року у справі № 916/3027/21 https://reyestr.court.gov.ua/Review/112088045

5. Велика Палата Верховного Суду визначила порядок оскарження прокурором вироку, винесеного на підставі угоди про визнання винуватості

Відповідно до обставин справи № 947/10464/21 вироком суду першої інстанції затверджено угоду про визнання винуватості між обвинуваченим, визнаним винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 369 КК України, та прокурором.

Апеляційний суд відмовив у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою прокурора на такий вирок.

Звертаючись з касаційною скаргою, прокурор просив скасувати вирок, яким затверджено угоду про визнання винуватості між обвинуваченим та прокурором, та ухвалу апеляційного суду, якою відмовлено у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою прокурора через істотні порушення кримінального процесуального закону.

Вирішуючи спір, ВП ВС виснувала, що реалізація права на касаційне оскарження судових рішень пов'язана з дотриманням вимоги щодо необхідності перегляду судового рішення в апеляційному порядку до моменту подання касаційної скарги. Недотримання цієї вимоги унеможливлює перегляд відповідного рішення суду в

касаційному порядку. Таким чином, визначена законом послідовність оскарження вироку суду першої інстанції не допускає перегляду у касаційному порядку вироку суду першої інстанції, який не було переглянуто в апеляційному порядку.

Так, положеннями ст. 424 КПК визначено перелік судових рішень, які можуть бути оскаржені в касаційному порядку. За приписами ч. 1 вказаної статті вироки суду першої інстанції оскаржуються в касаційному порядку після їх перегляду в апеляційному порядку.

Зважаючи на те, що ухвалою апеляційного суду відмовлено у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою прокурора, вказаний вирок не був переглянутий по суті в апеляційному порядку, а отже, не підлягає оскарженню в касаційному порядку.

Щодо законності та обґрунтованості ухвали апеляційного суду, то ВП ВС звернула увагу, що відповідно до пункту 1 частини першої статті 392 КПК в апеляційному порядку можуть бути оскаржені судові рішення, які були ухвалені судами першої інстанції і не набрали законної сили, а саме вироки, крім випадків, передбачених статтею 394 КПК, зокрема, крім випадків оскарження прокурором вироку на підставі угоди про визнання винуватості з інших підстав, ніж призначення судом покарання, менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди, а також затвердження судом угоди у провадженні, в якому згідно із частиною четвертою статті 469 цього Кодексу угода не може бути укладена (пункт 2 частини четвертої статті 394 КПК).

Зазначений перелік меж і підстав, з яких вирок суду першої інстанції на підставі угоди між прокурором та підозрюваним, обвинуваченим про визнання винуватості може бути оскаржено, є вичерпним.

Таким чином, як правильно встановив апеляційний суд, за наведених обставин апеляційна скарга прокурора була подана на судове рішення з підстав, з яких воно не може бути оскарженим прокурором згідно з положеннями пункту 2 частини четвертої статті 394 КПК.

Постанова ВП ВС від 29 березня 2023 року у справі № 947/10464/21 https://reyestr.court.gov.ua/Review/110428154

Рішення Верховного Суду (адміністративна юрисдикція)

Розв'язання рф війни проти України призвело до трансформаційних змін в усіх сферах громадянського суспільства. Воєнні умови життя українського народу та діяльності громадян і органів влади внесли корективи в організацію взаємовідносин людини та держави; поставили нові запити раціонального й ефективного функціонування державного апарату у забезпеченні реалізації прав, свобод та інтересів людини і громадянина, прав та інтересів учасників економічних відносин; вказали на необхідність рішучого предметного перегляду чинного законодавства з метою його адаптації до викликів сьогодення. У такий складний час адміністративна юстиція, зберігаючи свою стійкість й готовність до судового захисту конституційних прав, свобод і інтересів людини і громадянина, продовжує вирішувати довоєнні спори, а також активно формує нову судову практику з розгляду адміністративних справ у найбільш соціально чутливих сферах життя громадян та пріоритетних сферах діяльності держави, зокрема щодо: соціального захисту прав внутрішньо переміщених осіб; реєстрації безробітних та виплати їм допомоги по безробіттю на період дії воєнного стану; соціального захисту дітей та сімей з дітьми; публічної служби (мобілізації, проходження військової служби); соціального та правового захисту військовослужбовців і членів їх сімей; національної безпеки та правопорядку; перетину кордону, тощо. За час війни Верховним Судом вирішено чимало публічно-правових спорів, а найбільш важливі судові рішення з правовими висновками щодо шляхів вирішення сучасних спорів вже стали правовим підґрунтям для розгляду подібних спорів місцевими та апеляційними судами, а також для діяльності суб'єктів владних повноважень при здійсненні своїх функцій, в тому числі нормотворчої, в умовах війни, що покликано сприяти укріпленню сили духу українського народу й якнайшвидшій перемозі.

І. Правові позиції з вирішення спорів у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб

Щодо умов набуття внутрішньо переміщеною особою права на допомогу на проживання

У справі № 160/12308/22 позивачка як внутрішньо переміщена особа оскаржила до суду рішення управління соціального захисту про відмову в призначенні допомоги на проживання відповідно до Порядку надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 332 «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» (далі – Порядок № 332).

Відповідач мотивував свою відмову тим, що особа не переміщалась у зв'язку з проведенням бойових дій та не отримувала станом на 01.03.2022 року щомісячну адресну допомогу внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг, відповідно до Порядку надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних

послуг, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 505.

Верховний Суд дійшов висновку, що внутрішньо переміщена особа має право на допомогу на проживання, визначену Порядком № 332, незалежно від дати взяття її на облік як внутрішньо переміщеної особи, якщо вона перемістилася з території, яка відповідає двом умовам: на цій території проводяться бойові дії та ця територія міститься в переліку, затвердженому розпорядженням КМУ від 6 березня 2022 року № 204-р «Про затвердження переліку адміністративно-територіальних одиниць, на території яких надається допомога застрахованим особам в рамках Програми "єПідтримка"» (далі – розпорядженням № 204-р).

Оскільки, як вбачається із встановлених судами обставин справи, позивачка перемістилася з території, яка відповідає двом умовам, визначеним п. 2 Порядку № 332 (на цій території проводяться бойові дії та ця територія визначена в переліку, затвердженому розпорядженням № 204-р), вона належить до кола осіб, що мають право на допомогу на проживання відповідно до Порядку № 332.

Постанова КАС ВС від 14 червня 2023 року у справі № 160/12308/22 https://reyestr.court.gov.ua/Review/111536754

II. Правові позиції з вирішення спорів у сфері соціального захисту сімей з дітьми

Щодо умов для надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів

У справі № 360/3668/18 позивачка звернулась до районної державної адміністрації із заявою про надання її дитині, яка проживає у місті Сватове Луганської області, статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, у зв'язку із тим, що дитина зазнала психологічного насильства внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів.

Відповідачем відмовлено у наданні дитині позивачки відповідного статусу на тій підставі, що на території міста Сватове Луганської області не відбувалися воєнні дії, збройний конфлікт або тимчасова окупація.

Вирішуючи цю справу, Верховний Суд зазначив, що право на отримання статусу має дитина, а також особа, яка під час здійснення антитерористичної операції не досягла 18 років (повноліття), які внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, зокрема, зазнала психологічного насильства. У вирішенні питання щодо можливості надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, слід виходити з наявності у дитини статусу внутрішньо переміщеної особи.

Також необхідним є наявність причинно-наслідкового зв'язку між воєнними діями, збройним конфліктом на території населеного пункту, включеного до Переліку населених пунктів, на території яких здійснювалася антитерористична операція затверджено розпорядження Кабінету Міністрів України від 02 грудня 2015 року № 1275-р «Про

затвердження переліку, та визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Кабінету Міністрів України», та фактом настання обставин (насильство, каліцтво тощо), які мали негативний вплив на стан здоров'я та розвиток дитини, оскільки, виходячи із поняття дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, то саме внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту така дитина мала зокрема зазнати психологічного насильства.

Віднесення населеного пункту до територій, на яких здійснювалася антитерористична операція, без проведення воєнних дій чи збройних конфліктів, не є достатньою законною підставою чи умовою для надання дитині статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів.

Постанова КАС ВС від 24 січня 2023 року у справі № 360/3668/18 https://reyestr.court.gov.ua/Review/108594040

III. Правові позиції з вирішення спорів у сфері проходження військової служби (прийняття на військову службу)

Щодо відстрочки від призову на строкову військову службу для священослужителів інших конфесій

У справі № 1140/3182/18 особа звернулася до суду з адміністративним позовом до Міської призовної комісії м. Кропивницького, третя особа: Кропивницький міський військовий комісаріат з вимогами про визнання протиправним і скасування рішення міської призовної комісії, оформлене протоколом від 11.10.2018, у частині визнання позивача придатним до військової служби та призвання його на строкову військову службу, попереднє призначення в спеціальні частини Національної гвардії України з охорони особливо важливих державних об'єктів і спецвантажів, зарахування до команди 210; зобов'язання відповідача прийняти рішення про надання позивачеві відстрочки від призову на строкову військову службу на підставах, передбачених абз. 4 ч. 13 ст. 17 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу».

Позивач покликався на те, що він має право на відстрочку від призову на строкову військову службу, так як з 01.10.2017 призначений на посаду священнослужителя – служителя (диякона) релігійної організації «Кіровоградська місцева релігійна громада Свідків Єгови». Однак йому протиправно було відмовлено відповідачем у її наданні через відсутність доказів закінчення ним вищого або середнього духовного навчального закладу.

За наслідками розгляду справи у касаційному порядку Верховний Суд визнав наявність дискримінаційних ознак у нормах Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» щодо священнослужителів інших конфесій.

Священнослужителям надається відстрочка від призову на строкову військову службу. У значенні Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» (Закон №2232-XII) священнослужителем є особа, яка

закінчила заклад вищої або середньої духовної освіти і займає посаду в релігійній організації, що діє на основі статуту (положення), зареєстрованого у встановленому порядку. Проте цей Закон не враховує особливостей інших конфесій, зокрема священнослужителів Релігійної організації «Релігійний Центр Свідків Єгови в Україні». За канонічними настановами та правилами всесвітньої конфесії Свідків Єгови, набуття особою духовного сану священнослужителя – служителя (диякону) збору – не відбувається внаслідок навчання у будь-якому навчальному закладі та отримання відповідного диплому, а враховуючи відповідність особи вимогам, установленим у Біблії для священнослужителів.

В аспекті наведеного, на думку Суду, держава, надаючи окремій категорії осіб певне право, не може не враховувати особливостей деяких груп осіб з цієї категорії. Наприклад, якщо держава надає право на відстрочку від призову на строкову військову службу священнослужителям, то вона повинна встановлювати норми, які враховують їхню своєрідність. Це складає зміст принципу рівності перед законом, який передбачає, що органи публічної влади повинні однаково застосовувати законодавчі норми до всіх осіб без будь-якої дискримінації.

Постанова КАС ВС від 22 лютого 2023 року у справі № 1140/3182/18 https://reyestr.court.gov.ua/Review/110826956

IV. Правові позиції з вирішення спорів у сфері містобудування та архітектури

Щодо ролі дозволу від центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини, у разі необхідності проведення будівельних робіт у межах історичного ареалу міста Києва

У справі № 640/8728/21 суб'єкти господарювання звернулися до суду з позовом до Мінкультури про визнання протиправними та скасування приписів, оскільки вважали, що у відповідача відсутні підстави вимагати від них отримання висновку щодо проєктної документації та дозволу на виконання робіт відповідно до Закону України «Про охорону культурної спадщини». На думку позивачів, межі історичного ареалу міста Києва не затверджені Мінкультури як центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони культурної спадщини, як це передбачено положеннями ст. 32 Закону України «Про охорону культурної спадщини», а рішення Київської міської ради від 28 березня 2003 року № 370/1804 «Про затвердження Генерального плану міста Києва та проекту планування його приміської зони на період до 2020 року» не може вважатись належним документом із затвердження меж історичного ареалу міста Києва з огляду на те, що Генеральний план міста Києва не є науково-проектною документацією у розумінні приписів п. 12 Порядку визначення меж та режимів використання історичних ареалів населених місць, обмеження господарської діяльності на території історичних ареалів населених місць, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 року № 318.

Вирішуючи спір, Верховний Суд вказав, що межі історичного ареалу міста Києва, які визначені в Генеральному плані міста Києва та у складі якого виконано історико-містобудівний план, повинні враховуватись суб'єктами господарювання під час здійснення містобудівної діяльності, отже, проведення будівельних робіт може відбуватися за наявності дозволу від центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини, у тому числі й у випадку незатвердження науково-проєктної документації з визначенням меж історичного ареалу відповідно до ст. 32 Закону України «Про охорону культурної спадщини».

Постанова КАС ВС від 31 січня 2023 року у справі № 640/8728/21 https://reyestr.court.gov.ua/Review/108724469

V. Правові позиції з вирішення спорів у сфері користування надрами

Щодо наслідків поширення спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) на особу у сфері надрокористування

У справі № 640/16632/21 суб'єкт господарювання звернувся до суду з позовом про визнання протиправною бездіяльності Державної служби геології та надр України щодо неукладення (непідписання) договору купівлі-продажу спеціального дозволу на користування надрами на аукціоні з метою геологічного вивчення та просив суд зобов'язати відповідача укласти з ним адміністративний договір купівлі-продажу спеціального дозволу на користування надрами на аукціоні з метою геологічного вивчення.

Відповідач обґрунтував своє рішення про позбавлення позивача, як переможця аукціону з продажу спеціальних дозволів на користування надрами, права на отримання спеціального дозволу на користування надрами тим, що отримав від Служби безпеки України відповідну інформацію стосовно позивача про те, що в діяльності останнього наявні ознаки здійснення фінансування тероризму в Україні.

За результатами касаційного перегляду справи КАС ВС вказав, що з метою захисту прав та законних інтересів громадян, суспільства і держави, забезпечення національної безпеки, у тому числі для здійснення заходів щодо раціонального використання надр, законодавець визначив неможливість використання надр особами, про яких наявна інформація щодо фінансування тероризму в Україні або на яких поширюються спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції) згідно із Законом України «Про санкції» та актами, прийнятими відповідно до зазначеного Закону.

При цьому такий правообмежуючий засіб у вигляді позбавлення права на отримання спеціального дозволу на користування надрами в розумінні положень пп. 30 та 31 Порядку проведення аукціонів з продажу спеціальних дозволів на користування надрами, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України постановою від 23.09.2020 № 993, за наявності наведених вище підстав, може бути застосований

центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр до переможця аукціону як до укладення договору купівлі-продажу дозволу так і після його укладення.

Постанова КАС ВС від 20 червня 2023 року у справі № 640/16632/21 https://reyestr.court.gov.ua/Review/111692116

Рішення Верховного Суду (господарська юрисдикція)

Починаючи з моменту початку повномасштабного вторгнення на територію нашої країни, національні суди практично не припиняли свою роботу та продовжували розглядати справи. КГС ВС не є виключенням і невпинно розглядав справи за касаційними скаргами, створюючи при цьому судову практику, яка одразу ставала орієнтиром для судів нижчих інстанцій. У першому півріччі 2023 року предметом розгляду були зокрема питання щодо юрисдикції спорів, у сфері застосування законодавства про банкрутство. КГС ВС розглядав справи у спорах щодо захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності, у спорах, що виникають з кредитних правовідносин. Крім того, чимало вирішених суддями КГС ВС спорів стосувалося питань процесуального права, які чітко не врегульовані нормами ГПК України.

Вирішуючи такі спори, КГС ВС сформував низку нових важливих правових позицій, зокрема, щодо: юрисдикції спорів, які виникли внаслідок прийняття рішення про примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного стану; можливості визнання грошових вимог кредитора, який створений та зареєстрований відповідно до законодавства російської федерації, до боржника у справі про банкрутство; незворотності дії в часі Закону України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією російської федерації проти України»; відсутності порушеного права позивача як поручителя чи заставодавця внаслідок укладення спірних кредитних договорів; можливості застосування дії положень ч. 12 ст. 137 ГПК України до правовідносин вжиття забезпечення позову шляхом зупинення продажу (реалізації) майна в такій категорії спорів (визнання недійсними результатів електронного аукціону (торгів) з реалізації арештованого майна).

I. Правові позиції щодо юрисдикції спору

Про юрисдикцію спорів, які виникли внаслідок прийняття рішення про примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного стану

У справі № 904/868/22 вирішувалося питання щодо юрисдикції спору про визнання незаконними та скасування наказу, актів про примусове відчуження належного позивачам (товариствам з обмеженою відповідальністю) майна на користь підрозділів військової частини, які складені та підписані відповідачем (військовою частиною).

Суди обох інстанцій, посилаючись на п. 8 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», згідно з яким військове командування, в межах повноважень, визначених цим Законом та Указом Президента України про введення воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях, затвердженим Верховною Радою України, видає обов'язкові до виконання накази і директиви з питань забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку, здійснення заходів правового режиму воєнного стану, дійшли висновків, що оскільки командир військової частини, що видав оскаржений позивачами наказ, діяв як суб'єкт владних повноважень у правовому режимі воєнного стану, що у даній справі не охоплюється

положеннями ст. 20 ГПК України, то даний спір не підвідомчий господарському суду та є публічно-правовим, у зв'язку з чим вирішення питання правомірності або неправомірності дій командира військової частини в умовах воєнного стану належить до юрисдикції адміністративних судів на підставі п. 2 ч. 1 ст. 5 КАС України.

Вирішуючи спір КГС ВС зауважив, що хоча участь суб'єкта владних повноважень і є обов'язковою ознакою класифікації спору як публічно-правового, однак сама по собі така участь не дає підстав ототожнювати спір з публічно-правовим і відносити його до справ адміністративної юрисдикції.

Як встановлено судами обох інстанцій, предметом спору у поданій суду заяві є визнання протиправним та скасування наказу, визнання недійсним актів про примусове відчуження майна, відтак, цей спір не підпадає під виключення, передбачене ст. 20 ГПК України (спори щодо вилучення майна для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності).

Враховуючи нормативні положення вимог ч. 1 ст. 21 ЦК України, частин 1, 2 ст. 267 КАС України, КГС ВС зауважив, що не є публічно-правовим спір між суб'єктом владних повноважень та суб'єктом приватного права – юридичною особою, у якому дії суб'єкта владних повноважень спрямовані на виникнення, зміну або припинення цивільних прав юридичної особи. У такому випадку – це спір про право цивільне, незважаючи на те, що у спорі бере участь суб'єкт публічного права.

КГС ВС дійшов висновку, що спірні правовідносини між учасниками справи виникли внаслідок прийняття рішення про примусове відчуження майна, яке порушує, на думку позивачів, їх права, а тому у позивачів виникла необхідність захисту своїх цивільних прав, у зв'язку з чим вони звернулись до суду із позовом у даній справі. Зважаючи на те, що у даній справі спір фактично пов'язаний з реалізацією цивільних прав позивачів, компетентним судом для вирішення спору є суд господарської юрисдикції.

Вказаного суди попередніх інстанцій не врахували та при вирішенні питання юрисдикції спору, обмежились лише дослідженням питання суб'єктного складу учасників правовідносин, не врахувавши предмет спору та характер спірного правовідношення, у зв'язку з чим дійшли помилкового висновку про те, що даний спір має розглядатись у порядку адміністративного судочинства.

Постанова КГС ВС від 14 лютого 2023 року у справі № 904/868/22 https://reyestr.court.gov.ua/Review/109046101

II. Правові позиції у сфері застосування законодавства про банкрутство

Щодо можливості визнання грошових вимог кредитора, який створений та зареєстрований відповідно до законодавства російської федерації до боржника у справі про банкрутство

У межах справи № 925/1248/21 про банкрутство кредитор, який

створений та зареєстрований відповідно до законодавства російської федерації подав заяву про визнання грошових вимог до боржника.

Суди попередніх інстанцій, залишаючи заяву без розгляду, зокрема, виходили з відсутності підстав для її розгляду по суті (задоволення/відхилення) внаслідок запровадженого мораторію на виконання грошових зобов'язань перед цим кредитором, що створений та зареєстрований відповідно до законодавства російської федерації, з можливістю розгляду таких вимог по суті після скасування вказаного мораторію.

КГС ВС з такими висновками не погодився та виснував, що наведений в пп. 1 п. 1 Постанови КМУ від 03.03.2022 № 187 «Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації» мораторій (заборона) на виконання грошових та інших зобов'язань, кредиторами (стягувачами) за якими є юридичні особи, створені та зареєстровані відповідно до законодавства російської федерації у співвідношенні з положеннями КУзПБ щодо правил та наслідків звернення та визнання грошових вимог кредитора до боржника у справі про банкрутство виключає можливість визнання за правилами цього Кодексу грошових вимог тих кредиторів, які є особами, визначеними у Постанові КМУ від 03.03.2022 № 187 «Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації», зокрема, юридичними особами, яких створеною та зареєстрованою відповідно до законодавства російської федерації, яким є кредитор.

Отже, ураховуючи встановлені судами обставини реєстрації кредитора в місті Москва, рф, тобто створення та реєстрації юридичної особи кредитора відповідно до законодавства російської федерації, КГС ВС дійшов висновку, що ці обставини виключають можливість визнання грошових вимог відповідного суб'єкта (суб'єктів) до боржника у справі про банкрутство за правилами національного законодавства – КУзПБ, тому, у задоволенні заявлених вимог ТОВ до боржника слід відмовити.

Постанова КГС ВС від 30 травня 2023 у справі № 925/1248/21 https://reyestr.court.gov.ua/Review/1117091941

III. Правові позиції у спорах щодо захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності

Щодо дії в часі Закону України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України»

У справі № 910/9215/21 позивач звернувся з позовом про захист порушеного права інтелектуальної власності, оскільки відповідачем у лютому 2021 року подана заява на державну реєстрацію лікарського засобу «Каспофунгін-Тева», діючою речовиною якого є сполука каспофунгін, яка на думку позивача, тотожна з композицією, захищеною патентом України на винахід позивача, та порушує його права

інтелектуальної власності. З позовом до суду позивач звернувся у червні 2021 року.

Суди попередніх інстанцій виснували, що у лікарському засобі, поданому на реєстрацію відповідачем, використана кожна ознака винаходу за патентом України позивача або ознака, еквівалентна формулі винаходу. Очікувана дата закінчення строку дії патенту – 15 квітня 2022 року, і цієї обставини жодна зі сторін спору не заперечувала. Водночас суди виходили з того, що патент на винахід є чинним станом на час вирішення спору судом в силу приписів абзацу 3 пункту 1 частини першої Закону України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час воєнного стану, введеного у зв`язку зі збройною агресією Російської Федерації проти України» щодо продовження чинності майнових прав на патент на період дії воєнного стану.

Вирішуючи спір КГС ВС виходив із того, що Законом України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» не передбачена можливість подання заявки на реєстрацію лікарського засобу та отримання державного реєстраційного посвідчення до закінчення терміну дії патенту. Порушенням прав володільця патенту вважається не лише безпосереднє використання винаходу без згоди володільця патенту, але й будь-яке посягання на права. Державна реєстрація є обов'язковою передумовою для введення лікарського засобу в цивільний обіг на території України. Відповідно, подання заявки на реєстрацію лікарського засобу, в якому використано винахід, права на який належать іншій особі і є чинними, по суті – підготовка до введення такого лікарського засобу в цивільний обіг, а тому є посяганням на права власника патенту.

КГС ВС зазначив, що Закон України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України» (далі – Закон) набув чинності 13 квітня 2022 року, а отже не підлягає застосуванню до спірних правовідносин, які виникли в лютому 2021 року й безпосередньо пов'язані з подачею відповідачем заяви на державну реєстрацію лікарського засобу та юридичними наслідками цієї дії.

КГС ВС зазначив про те, що ні з прийняттям Закону України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України», положення якого не мають зворотної дії у часі, ані будь-якими іншими законодавчими нормами не передбачено «узаконення» дій з подачі особою без згоди правовласника заяви на державну реєстрацію лікарського засобу, діючою речовиною якого є сполука, яка тотожна з композицією, що захищена згідно з патентом України на винахід (права на який є чинними на момент подачі такої заяви), тобто не передбачено ретроспективну правомірність дії особи, яка (дія) була вчинена з порушенням прав іншої особи у минулому.

Саме по собі закінчення дії патенту у майбутньому не впливає на юридичні наслідки того правопорушення, яке мало місце (було вчинене) у минулому.

Отже, враховуючи викладене, КГС ВС визнав помилковими висновки судів попередніх інстанцій щодо застосування зазначеного Закону до спірних правовідносин у цій справі та виключив їх з мотивувальних частин оскаржуваних судових рішень.

Постанова КГС ВС від 27 квітня 2023 року у справі № 910/9215/21 https://reyestr.court.gov.ua/Review/110536260

IV. Правові позиції у спорах, що виникають з кредитних правовідносин

Про відсутність порушеного права позивача як поручителя чи заставодавця внаслідок укладення спірних кредитних договорів

У справі № 910/5172/19 поручитель звернувся з позовом про визнання недійсними кредитних договорів та договорів поруки, обґрунтовуючи заявлені вимоги перевищенням посадовими особами кредитора меж своїх повноважень та недійсністю поруки у зв'язку із недійсністю основного зобов'язання.

Вирішуючи спір, ОП КГВ ВС зазначила, що спірні кредитні договори встановлюють права та обов'язки лише сторін цих договорів та не встановлюють прав та обов'язків поручителя. Тому укладення цих договорів навіть за відсутності, як стверджує поручитель, постанови НБУ (кредитора), яка наділяла би посадових осіб банку повноваженнями на їх укладення, не може порушувати прав поручителя, що є самостійною підставою для відмови в заявленому ним позові в частині визнання кредитних договорів недійсними.

Права позивача як поручителя чи заставодавця могли б бути порушені укладенням саме договорів поруки або застави, а не укладенням кредитних договорів. При цьому прийняття або не прийняття відповідної постанови Національного банку України не зобов'язує ані банк укладати кредитні договори, ані поручителя (заставодавця) укладати договори поруки (застави).

Щодо визнання недійсними договорів поруки ОП КГС ВС зауважила, що доводи позивача в цій частині зводяться до того, що договори поруки є недійсними з огляду на недійсність основного зобов'язання. Водночас доводи поручителя про наявність підстав недійсності кредитних договорів фактично також стосуються і наявності підстав недійсності договорів поруки, тому ОП КГС вирішила розглянути ці доводи та дійшла таких висновків.

Якщо орган або особа, яка виступала від імені юридичної особи, не мала повноважень на це, то таке може свідчити про порушення прав та інтересів лише самої юридичної особи, а не прав та інтересів третьої особи.

Частину 3 ст. 92 ЦК України слід розуміти так: по-перше, питання про юридичну силу обмежень повноважень органу або особи, яка виступала від імені юридичної особи, слід вирішувати залежно від обізнаності третьої особи про це саме на час укладення договору (або вчинення інших юридично значимих дій); по-друге, посилатись на таке обмеження повноважень може лише юридична особа, а не третя особа, оскільки дії органу або відповідної особи за межами їх повноважень можуть порушити права лише юридичної особи. При цьому відсутність повноважень органу або особи, яка виступає від імені

юридичної особи, є різновидом (граничним випадком) обмеження повноважень.

Отже, стверджуване поручителем перевищення посадовими особами НБУ меж своїх повноважень у тому числі при укладенні спірних договорів поруки могло порушити лише права НБУ, а не поручителя, що є самостійною підставою для відмови в позові в цій частині.

Постанова КГС ВС від 07 квітня 2023 року у справі № 910/5172/19 https://reyestr.court.gov.ua/Review/111443260

V. Правові позиції з процесуальних питань

Щодо можливості застосування положень ч. 12 ст. 137 ГПК України до правовідносин вжиття забезпечення позову шляхом зупинення продажу (реалізації) майна в такій категорії спорів (визнання недійсними результатів електронного аукціону (торгів) з реалізації арештованого майна)

У справі № 910/5361/22 вирішувалися питання: застосування такого заходу забезпечення позову, як зупинення продажу (реалізації) майна, в разі подання заявником будь-яких інших позовів (наприклад, про визнання недійсними результатів електронного аукціону (торгів) з реалізації арештованого майна), ніж ті позови, що чітко визначено п. 6 ч. 1 ст. 137 ГПК України, а саме позови про визнання права власності на це майно, або про виключення його з опису і про зняття з нього арешту; застосування ч. 12 ст. 137 ГПК України в такій категорії спорів (визнання недійсними результатів електронного аукціону (торгів) з реалізації арештованого майна), зокрема щодо можливості вжиття заходів забезпечення позову, які полягають в (або мають наслідком) припиненні, відкладенні, зупиненні чи іншому втручанні у проведення конкурсу, аукціону, торгів, тендера чи інших публічних конкурсних процедур, що в межах виконання судового рішення проводяться органом державної виконавчої служби та/або призначеного державним органом суб'єкта – ДП «Сетам», якому згідно з наказом Міністерства юстиції України доручено здійснювати функції з організації електронних торгів.

ОП КГС ВС звернула увагу, що чинний ГПК України дозволяє застосування такого заходу забезпечення позову, як зупинення продажу (реалізації) майна, лише у випадку подання заявником позову про визнання права власності на це майно, або про виключення його з опису і про зняття з нього арешту, чітко визначеного п. 6 ч. 1 ст. 137 цього Кодексу, а не в разі подання будь-яких інших позовів, зокрема, позову про визнання недійсними результатів електронного аукціону (торгів) з реалізації арештованого майна, наміром подання якого аргументована заява товариства про забезпечення позову в цій справі.

Суд зазначив, що імперативна норма ч. 12 ст. 137 ГПК України чітко визначає суб'єктний склад учасників публічних конкурсних процедур, у відносинах з проведення яких не допускається вжиття заходів забезпечення позову,

спрямованих на припинення, відкладення, зупинення чи інше втручання в такі процедури. Зокрема, до кола відповідних учасників включено саме призначеного державним органом суб'єкта у складі комісії, що проводить конкурс, аукціон, торги, тендер чи іншу публічну конкурсну процедуру, але аж ніяк не певну призначену державним органом особу чи посадову особу.

За таких обставин, у розрізі спірних правовідносин ОП КГС ВС зазначає, що відповідним державним органом або суб'єктом у розумінні ч. 12 ст. 137 ГПК України не є ДП «Сетам», яке хоча і має статус організатора електронних торгів згідно з наказом Міністерства юстиції України, однак за організаційно-правовою формою взагалі є самостійним суб'єктом господарювання.

З цих же підстав не можна вважати державного або приватного виконавця відповідним державним органом або суб'єктом, оскільки виходячи зі змісту статей 7, 16 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», зазначені виконавці уповноважені державою одноособово, а не в складі комісії, здійснювати діяльність з примусового виконання рішень у порядку. При цьому законодавець у ч. 2 ст. 16 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» навіть уточнив, що приватний виконавець є суб'єктом незалежної професійної діяльності, що виключає його статус суб'єкта у складі комісії, що проводить конкурс, аукціон, торги, тендер чи іншу публічну конкурсну процедуру.

ОП КГС ВС відступила від висновку КГС ВС щодо питання застосування положень ч. 12 ст. 137 ГПК України в подібних процесуальних правовідносинах, викладеного в постанові від 01.02.2023 у справі № 910/1539/21 (910/8758/21), оскільки у випадку, якщо такий захід забезпечення позову, як зупинення продажу (реалізації) майна, застосовується судом у межах розгляду позову про визнання права власності на це майно, або про виключення його з опису і про зняття з нього арешту та супроводжується припиненням, відкладенням, зупиненням чи іншим втручанням у проведення електронного аукціону (торгів), що в рамках примусового виконання судового рішення проводяться органом державної виконавчої служби/приватним виконавцем та/або ДП «Сетам», яким доручено здійснення функцій з організації електронних торгів, то на правовідносини вжиття зазначеного заходу забезпечення позову на час підготовки та проведення електронних торгів не поширюється дія положень ч. 12 ст. 137 ГПК України, якими заборонено вжиття заходів забезпечення позову, спрямованих на будь-яке втручання в проведення публічних конкурсних процедур (їх припинення, відкладення, зупинення тощо), оскільки ані державний чи приватний виконавець, ані ДП «Сетам» не входять до чітко визначеного законодавцем суб'єктного складу учасників публічних конкурсних процедур (державний орган, орган місцевого самоврядування, призначений державним органом суб'єкту у складі комісії).

Постанова КГС ВС від 22 червня 2023 року у справі № 910/5361/22 https://reyestr.court.gov.ua/Review/111739159

Рішення Верховного Суду (кримінальна юрисдикція)

Після початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України та оголошення на терені нашої держави воєнного стану, перед судовою системою постали нові виклики, що пов'язані зі здійсненням правосуддя у воєнних умовах. Поряд з кримінальними правопорушеннями, розгляд яких є традиційним для судової системи України, суди почали розглядати нові кримінальні правопорушення, відповідальність за вчинення яких передбачена розділами I «Злочини проти основ національної безпеки України», XIX «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)» та XX «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» Особливої частини КК. Серед них такі кримінальні правопорушення, як колабораційна діяльність (ст. 111-1 КК), самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407 КК), дезертирство (ст. 408 КК), виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікація її учасників (ст. 436-2 КК), порушення законів і звичаїв війни (ст. 438 КК). На сьогодні ККС ВС вже сформулював ряд важливих правових позицій з кримінального права та кримінального процесу, які стосуються кримінальних проваджень воєнного часу, розвиток яких – це справа найближчого майбутнього.

I. Правові позиції щодо кваліфікації злочинів проти основ національної безпеки України

Щодо призначення покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю за колабораційну діяльність (ч. 1 ст. 111-1 КК)

У справі № 295/5493/22 колегія суддів ККС ВС вирішувала питання щодо можливості призначення покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю за вчинення колабораційної діяльності вчителем української мови загальноосвітнього закладу освіти (ч. 1 ст. 111-1 КК), який на момент ухвалення вироку суду першої інстанції був звільнений з займаної посади на підставі п. 3 ч. 1 ст. 41 КЗпП (вчинення працівником, який виконує виховні функції, аморального проступку, не сумісного з продовженням роботи). Відповідно у суді касаційної інстанції постало питання про те, чи можна призначити особі, яка на момент ухвалення вироку не працювала вчителем, покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, яке передбачене в санкції ч. 1 ст. 111-1 КК як основне безальтернативне покарання.

Залишаючи рішення судів попередніх інстанцій незмінними, колегія суддів ККС ВС констатувала, що за колабораційну діяльність (ч. 1 ст. 111-1 КК), вчинену вчителем не у зв'язку з навчальною та виховною діяльністю учнів, призначення основного покарання у виді позбавлення права обіймати посади, пов'язані з виконанням функцій держави та місцевого самоврядування, строком на 10 років, є обґрунтованим з огляду як на безальтернативний характер цього покарання у санкції ч. 1 ст. 111-1 КК, так і на дискреційні повноваження суду призначати або позбавлення

права обіймати певні посади, або позбавлення права займатися певною діяльністю, а також на те, що вчитель був звільнений з посади на підставі п. 3 ч. 1 ст. 41 КЗпП. Покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може призначатися як щодо осіб, які вже обіймають певні посади або здійснюють відповідну діяльність, так і щодо осіб, які такі посади можуть обійняти в майбутньому, або ж у майбутньому можуть здійснювати відповідну діяльність.

Постанова ККС ВС від 4 квітня 2023 року у справі № 295/5493/22 https://reyestr.court.gov.ua/Review/110055033

II. Правові позиції щодо кваліфікації кримінальних правопорушень проти власності в умовах воєнного стану

Щодо кваліфікації дій особи, яка в умовах воєнного стану на території, поблизу якої велися бойові дії, вчинила викрадення чужого майна

У справі № 477/378/22 колегія суддів ККС ВС вирішувала питання щодо кваліфікації дій особи, яка в умовах воєнного стану у березні 2022 року, перебуваючи біля автозаправної станції що розташовувалася на автодорозі в Миколаївській області, неподалік від місця ведення бойових дій, та побачивши, що приміщення цієї станції пошкоджено в ході ведення воєнних дій та не функціонує, проникла до нього та вилучила з пошкодженого платіжного терміналу, який знаходився у приміщенні автозаправної станції, стек з грошима заподіявши матеріальну шкоду на суму 76215 грн.

Залишаючи рішення судів попередніх інстанцій, в яких дії засудженого було кваліфіковано за ч. 4 ст. 185 КК як такі, що вчинені в умовах воєнного стану, колегія суддів ККС ВС констатувала, що дії особи, яка, усвідомлюючи, що діє в умовах воєнного стану та не має вільного доступу до приміщення автозаправної станції, що було частково пошкоджене в результаті воєнних дій, скористалася цим і проникла всередину приміщення, заволодівши грошовими коштами з платіжного терміналу, підлягають кваліфікації як крадіжка, вчинена в умовах воєнного стану (ч. 4 ст. 185 КК).

Постанова ККС ВС від 02 березня 2023 року у справі № 477/378/22 https://reyestr.court.gov.ua/Review/109433432

III. Правові позиції щодо кваліфікації кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби (військових кримінальних правопорушень)

Щодо кваліфікацій дій військовослужбовця як дезертирства (ст. 408 КК)

У справі № 297/2178/21 колегія суддів ККС ВС, погоджуючись з рішеннями місцевого та апеляційного судів, якими було засуджено військовослужбовця, патрульного прикордонної служби, який, отримавши наказ охороняти державний кордон України

та перебуваючи в прикордонному наряді, самовільно залишив місце несення служби зі зброєю та набоями до неї, без поважних причин та без відповідного дозволу, за ч. 3 ст. 408 КК, вказав на розмежувальні ознаки між дезертирством та самовільним залишенням військової служби, оскільки в касаційній скарзі було зазначено, що цей військовослужбовець не мав наміру ухилитися від проходження військової служби.

ККС ВС зробив висновок, що, здійснюючи розмежування між дезертирством (ст. 408 КК) та самовільним залишенням військової служби або місця служби (ст. 407 КК), які є суміжними складами кримінальних правопорушень, необхідно враховувати розмежувальні ознаки між ними, зокрема, ознаки суб'єктивної сторони. Так, обов'язковою ознакою дезертирства є мета ухилитися від військової служби не тимчасово, а назавжди. При цьому військовослужбовець може заявляти про свій намір ухилитися від військової служби взагалі або ухилятися від неї протягом невизначеного часу (наприклад, доки його не затримають). Фактичний строк відсутності військовослужбовця в місці служби при дезертирстві може не перевищувати однієї доби, що має значення виключно для призначення покарання.

Постанова ККС ВС від 1 грудня 2022 року у справі № 297/2178/21 https://reyestr.court.gov.ua/Review/107834089

IV. Правові позиції щодо кваліфікації кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку

Щодо кваліфікації та призначення покарання за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікація її учасників (ст. 436-2 КК)

У справі № 127/12127/22 колегія суддів ККС ВС, вирішуючи питання про кваліфікацію та про призначення покарання особі, яка публікувала та поширювала, а також здійснювала уподобання матеріалів, в яких містилося виправдовування та визнання правомірною збройної агресії російської федерації проти України, на власній сторінці соціальної мережі «Вконтакте», зробила висновок, що такі дії утворюють склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436-2 КК.

Окрім того, колегія суддів ККС ВС констатувала, що покарання у виді позбавлення волі, призначене особі, визнаній винуватою у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436-2 КК, без застосування до неї ст. 75 КК, є обґрунтованим з огляду на підвищений ступінь тяжкості кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку і кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436-2 КК.

Водночас епізоди злочинної діяльності особи, визнаної винуватою у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436-2 КК, вчинені до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення

забороненої інформаційної продукції» (до 16.03.2022), яким КК було доповнено ст. 436-2, підлягають виключенню з обсягу обвинувачення. Виключення таких епізодів з обсягу обвинувачення засудженої не впливає на кваліфікацію її дій за ч. 2 ст. 436-2 КК та на міру призначеного покарання за наявності обвинувачення у вчиненні після набрання чинності цим Законом інших епізодів злочинної діяльності за цією статтею.

Постанова ККС ВС від 18 травня 2023 року у справі № 127/12127/22 https://reyestr.court.gov.ua/Review/111096337

V. Правові позиції щодо видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиції)

Щодо вирішення питання про відмову видати російській федерації громадянина цієї держави, який на момент розгляду касаційної скарги проходив військову службу, захищаючи територію України

У справі № 757/56198/21-к колегія суддів ККС ВС дійшла висновку, що з моменту звернення іноземця у встановленому законодавством порядку до уповноваженого органу держави із заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, або особою, яка потребує тимчасового захисту, така особа перебуває під захистом України протягом розгляду цієї заяви, а також під час оскарження відмови в наданні такого статусу, а тому прийняття рішення про екстрадицію цієї особи державі, громадянином якої вона є, не відповідає вимогам закону. Якщо такий іноземець є громадянином російської федерації, однак на момент розгляду касаційної скарги прокурора він проходить військову службу, захищаючи територію України від військової агресії російської федерації, то екстрадиція до держави, яка здійснює військову агресію проти України, може призвести до негативних наслідків, зокрема до загрози його життю, здоров'ю чи застосування тортур.

Колегія суддів ККС ВС також констатувала, що ухвала апеляційного суду, якою залишено без зміни ухвалу слідчого судді місцевого суду про скасування постанови Генерального прокурора про видачу (екстрадицію) громадянина російської федерації може бути оскаржена в касаційному порядку лише прокурором з мотивів неправильного застосування судом норм міжнародних договорів України, якщо скасування рішення про видачу (екстрадицію) перешкоджає подальшому провадженню щодо особи, видача якої запитувалася іноземною державою.

Постанова ККС ВС від 23 березня 2023 року у справі № 757/56198/21-к https://reyestr.court.gov.ua/Review/109911745

Рішення Верховного Суду (цивільна юрисдикція)

У відповідь на вимоги часу прискорена адаптація системи правосуддя до сучасних воєнних умов життя створює додаткові особливості здійснення судочинства. Водночас, навіть в умовах воєнного стану конституційне право на судовий захист не може бути обмеженим. Незважаючи на всі обставини, КЦС ВС було сформовано ряд правових позицій, які матимуть вплив на подальшу практику правозастосування.

Серед них варто закцентувати увагу на правовому висновку щодо повернення земельної ділянки історико-культурного значення фонду державі та щодо можливості ініціювання розірвання спадкового договору спадкоємцями відчужувача. Також, проаналізувавши положення ч. 2 ст. 199 СК України, ОП КЦС ВС зробила висновок щодо відсутності законодавчої можливості зупинення нарахування аліментів, переривання сплати аліментів, а також звільнення від сплати аліментів у певні періоди.

Заслуговує на увагу й активізація законотворчості в тенденції до адаптації судочинства під вимоги воєнного стану. Так, із набранням чинності Закону України від 01 липня 2022 року № 2352-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» відбулись зміни у регулюванні трудових відносин за участі працівників призваних на військову службу.

Поряд з цим КЦС ВС звернув увагу, що захист інтересів дитини має знаходитися в одній площині поряд із такими фундаментальними правовими цінностями, як життя, здоров'я, свобода, безпека, справедливість. Захист інтересів дитини, її виховання обома батьками є запорукою становлення сильної держави, правового суспільства, оскільки зростаючи дитина перетворюється на правового партнера дорослих членів суспільства.

І. Правові позиції щодо розгляду спорів, які виникають із земельних правовідносин

Щодо повернення земельної ділянки історико-культурного фонду, на якій розташована пам'ятка археології, державі

У справі № 748/1335/20 суд установив, що передача у власність особі земельної ділянки відбулася за рахунок земель державної власності історико-культурного призначення без погодження із спеціально уповноваженим органом у сфері охорони культурної спадщини, що суперечить вимогам чинного законодавства та порушує інтереси держави, оскільки спірна земельна ділянка розміщена в межах пам'ятки культурної спадщини місцевого значення.

Верховний Суд дійшов висновку, що заволодіння громадянами та юридичними особами землями, на яких розташовані пам'ятки археології (перехід до них права володіння цими землями), є неможливим. Розташування таких земель вказує на неможливість виникнення приватного власника, а отже, і нового володільця. Відтак зайняття земельної ділянки, на якій розташована пам'ятка археології, слід розглядати як не пов'язане з позбавленням володіння порушення права власності держави, що узгоджується із п. «г» ч. 4 ст. 84 ЗК України, ч. 1, 2, 6 ст. 17 Закону України «Про охорону

культурної спадщини». У такому разі позовну вимогу зобов'язати повернути земельну ділянку слід розглядати як негаторний позов, який можна заявити впродовж усього часу тривання порушення прав законного володільця відповідної земельної ділянки.

Власник земельної ділянки, на якій розташовані пам'ятки археології, може вимагати усунення порушення його права власності на цю ділянку, зокрема вимагаючи повернути таку ділянку.

Землі історико-культурного значення, на яких розташовані пам'ятки археології, віднесено до категорії особливо цінних земель, а тому повернення земельної ділянки історико-культурного фонду державі, на думку колегії суддів, слід розглядати як негаторний, а не віндикаційний позов, який можна заявити впродовж всього часу тривання порушення прав законного володільця цієї ділянки.

Постанов КЦС ВС від 17 травня 2023 року у справі № 748/1335/20 https://reyestr.court.gov.ua/Review/111125335

II. Правові позиції щодо розгляду спорів, які виникають із трудових правовідносин

Щодо нарахування та виплати середнього заробітку особі на період її призову, призначення і зарахування до списків особового складу територіального центру комплектування та соціальної підтримки

У справі № 753/12209/22 позивач зазначав, що у зв'язку зі скасуванням на підставі Закону України від 01 липня 2022 року № 2352-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» права мобілізованих працівників на отримання середнього заробітку за своїм місцем роботи, що передбачалось ч. 3 ст. 119 КЗпП України (в редакції, чинній на момент увільнення від роботи у зв'язку з призовом), порушене гарантоване йому Конституцією України право на: оплату праці, недопущення звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод та такого елементу конституційного принципу верховенства права як правова визначеність, правова передбачуваність та правомірні очікування. Вважав, що до правовідносин, які склалися між ним та відповідачем в частині збереження за ним середнього заробітку на період його увільнення від роботи у зв'язку з призовом, мала застосовуватись ч. 3 ст. 119 КЗпП України в редакції, що діяла станом на 24 лютого 2022 року.

Верховний Суд зазначив, що із набранням чинності Закону № 2352-IX відбулись зміни у регулюванні трудових відносин за участі працівників призваних на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період або прийнятих на військову службу за контрактом тобто з 19 липня 2022 року роботодавець звільнений від обов'язку збереження середнього заробітку працівникам, призваним на військову службу, зі збереженням за цими працівниками лише місця роботи і посади.

Відтак, обов'язок роботодавця щодо збереження за такими категоріями працівників середнього заробітку передбачався включно до дня, що передує дню набранням чинності цим Законом (18 липня 2022 року). З 19 липня 2022 року правові підстави для збереження середнього заробітку за таким працівником відсутні.

Звільнивши з 19 липня 2022 року роботодавців від обов'язку з виплати щомісячного забезпечення мобілізованим працівникам, 28 лютого 2022 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 168 «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану», згідно з якою компенсував скасування збереження середньомісячної заробітної плати одночасним збільшенням грошового забезпечення військовослужбовцям за місцем проходження служби.

З огляду на те, що з моменту набрання чинності Законом № 2352-IX відсутні правові підстави для збереження середньої заробітної плати працівникам, які були призвані на військову службу до дня набрання чинності цим Законом, суд першої інстанції, з висновком якого погодився суд апеляційної інстанції, зробив правильний висновок про відмову у задоволенні позовних вимог.

Постанова КЦС ВС від 28 червня 2023 року у справі № 753/12209/22
https://reyestr.court.gov.ua/Review/111906818

III. Правові позиції щодо розгляду спорів, які виникають із сімейних правовідносин

Щодо відсутності законодавчої можливості зупинення нарахування аліментів, переривання сплати аліментів, а також звільнення від сплати аліментів у певні періоди

У справі № 752/20152/16 ОП КЦС ВС, проаналізувавши положення ч. 2 ст. 199 СК України, дійшла висновку, що законодавець не передбачив такої можливості, як зупинення нарахування аліментів, переривання сплати аліментів у певні періоди, зокрема коли повнолітня дитина безпосередньо не бере участі в освітньому процесі, а також звільнення платника аліментів від сплати аліментів на утримання повнолітньої дитини у зв'язку з продовженням нею навчання в період канікул, переходу на навчання на інший освітній рівень або до іншого навчального закладу, зокрема вступу до магістратури. Правило ч. 2 ст. 199 СК України виключно передбачає припинення права повнолітньої дитини на утримання у разі припинення нею навчання, тобто закінчення або відрахування з навчання у навчальному закладі. Законодавець не передбачив винятку з правила ч. 1 ст. 199 СК України, яка, зокрема не містить застереження про те, що канікулярний період, період вступу до вищого навчального закладу для здобуття вищого рівня освіти не входять до періоду нарахування та сплати аліментів одним із батьків на користь повнолітньої дитини.

Також потрібно враховувати, що ст. 199 СК України не враховує зміни в системі освіти в Україні, які відбулися після прийняття цього Кодексу. Станом на момент виникнення спірних правовідносин в Україні діє новий Закон України «Про вищу освіту», прийнятий Верховною Радою України 01 липня 2014 року

за № 1556-VII, у редакції Закону України від 17 червня 2020 року № 720-IX.

СК України, який встановив обов'язок батьків утримувати повнолітніх дочку, сина, які продовжують навчання, був прийнятий 10 січня 2002 року і набрав чинності 01 січня 2004 року.

На момент прийняття СК України був чинним Закон Української РСР від 23 травня 1991 року «Про освіту», системне та логічне тлумачення правових норм якого дає підстави для висновку, що законодавець станом на 10 січня 2002 року розглядав навчання на магістерському рівні як продовження освіти за спеціальністю з метою здобуття повної вищої освіти на основі бакалаврського рівня (який на той час не вважався повною вищою освітою і надавався тільки закладам I-III рівня акредитації).

Постанов КЦС ВС від 10 квітня 2023 року у справі № 752/20152/16
https://reyestr.court.gov.ua/Review/110749212

IV. Правові позиції щодо розгляду спорів, які виникають із спадкових правовідносин

Щодо можливості ініціювання розірвання спадкового договору спадкоємцями відчужувача

У справі № 591/1419/20 спадкоємиця за правом представлення, звертаючись до суду з позовом про розірвання та визнання таким, що не підлягає виконанню, спадкового договору, скасування державної реєстрації заборони на відчуження квартири, зазначала, що її бабуся (відчужувач) уклала з набувачем нотаріально посвідчений спадковий договір, за умовами якого у разі смерті відчужувача набувач зобов'язаний здійснити його поховання, відзначити роковини поховання, у разі невиконання набувачем розпоряджень відчужувача на його вимогу цей договір може бути розірваний у судовому порядку. Поховання бабусі здійснено матір'ю позивача.

Згідно зі ст. 1308 ЦК України спадковий договір може бути розірвано судом на вимогу відчужувача у разі невиконання набувачем його розпоряджень. Спадковий договір може бути розірвано судом на вимогу набувача у разі неможливості виконання ним розпоряджень відчужувача.

ОП КЦС ВС, врахувавши, що у спірних правовідносинах з вимогою про розірвання спадкового договору звернулася не сторона спадкового договору, а спадкоємець відчужувача, зробила такі правові висновки.

Спадковий договір є нерозривно пов'язаним із його сторонами. ЦК України надає останнім право заявляти у суді вимоги про дострокове розірвання договору, тобто ініціювати розірвання спадкового договору в суді можуть лише відчужувач або набувач.

Відчужувач має право заявляти позов про розірвання спадкового договору, якщо набувач не виконує або виконує неналежним чином покладені на нього обов'язки щодо здійснення дій майнового або немайнового характеру.

За змістом цього правила інші особи, у тому числі спадкоємці відчужувача, не можуть пред'являти вимоги про розірвання спадкового договору.

У випадку, якщо витрати пов'язані із неналежним виконанням обов'язків набувачем понесли інші особи, зокрема спадкоємці (наприклад, поховання відчужувача та інше), то у спадкоємців виникає право вимагати стягнення понесених витрат від набувача у порядку, визначеному главою 83 ЦК України («Набуття, збереження майна без достатньої правової підстави»).

Постанова КЦС ВС від 10 квітня 2023 року у справі № 591/1419/20 https://reyestr.court.gov.ua/Review/110453005

V. Правові позиції щодо розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи ДВС

Щодо проведення виконавчих дій з метою забезпечення відновлення порушених прав стягувача та виконання рішення суду про контакт батька з дитиною

У справі № 1309/9120/12, звертаючись до суду, заявник просив суд визнати неправомірною бездіяльність Західного міжрегіонального управління Міністерства юстиції щодо примусового виконання судового рішення про участь батька у вихованні та спілкуванні з малолітньою дочкою та відсутність виконання рішення про побачення з дитиною згідно з рішенням ЄСПЛ у справі № 12962/19 «Вихованок проти України» від 07 жовтня 2021 року; зобов'язати Західне міжрегіональне управління Міністерства юстиції невідкладно вчинити дії щодо розробки комплексної стратегії примусового виконання зазначених рішень та цільової підтримки дитини, яка, вочевидь, проявляє ознаки відчуження одного з батьків.

Суди при розгляді скарги встановили, а учасники виконавчого провадження не заперечували, що для проведення виконавчих дій з метою забезпечення відновлення порушених прав стягувача органи державної влади (в тому числі і Західне міжрегіональне управління Міністерства юстиції) не ініціювали механізми заохочення співпраці батьків, а також не вжили заходів щодо розробки комплексної стратегії виконання судового рішення, у тому числі з метою цільової підтримки дитини, яка, вочевидь, проявляла ознаки відчуження одного з батьків.

Відповідно до вимог ч. 1 ст. 10 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» з метою забезпечення відновлення порушених прав стягувача, крім виплати відшкодування, вживаються додаткові заходи індивідуального характеру.

Частиною 1 ст. 13 цього ж Закону передбачено, що заходи загального характеру вживаються з метою забезпечення додержання державою положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року, що ратифікована Україною 17 липня 1997 року, порушення яких встановлене Рішенням, забезпечення усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі

виявленого Судом порушення, а також усунення підстави для надходження до Суду заяв проти України, спричинених проблемою, що вже була предметом розгляду в Суді.

Згідно з пунктами 4.14 та 4.15 Положення про міжрегіональні управління Міністерства юстиції України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України 23 червня 2011 року № 1707/5, зареєстрованого у Міністерстві юстиції України 23 червня 2011 року за № 759/19497, міжрегіональне управління відповідно до покладених на нього завдань: організовує через структурний підрозділ, що забезпечує реалізацію повноважень у сфері організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб) відповідно до законів України; контролює через структурний підрозділ, що забезпечує реалізацію повноважень у сфері організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), здійснення примусового виконання рішень у випадках, передбачених законом, відповідним відділом примусового виконання рішень та відділами державної виконавчої служби міжрегіонального управління.

Верховний Суд зазначив, що оскільки для проведення виконавчих дій з метою забезпечення відновлення порушених прав стягувача та виконання рішення суду про контакт батька з дитиною Західне міжрегіональне управління Міністерства юстиції активно не долучалось, доречних програм чи інших релевантних заходів не вживало, вимоги заявника в частині зобов'язання Західного міжрегіонального управління Міністерства юстиції вчинити дії щодо розробки комплексної стратегії примусового виконання судового рішення у справі № 1309/9120/12 про контакт дитини з батьком є обґрунтованими та підлягають задоволенню.

Постанова КЦС ВС від 08 березня 2023 року у справі № 1309/9120/12
https://reyestr.court.gov.ua/Review/109547255

Стежте за нами онлайн

supreme.court.gov.ua

fb.com/supremecourt.ua

t.me/supremecourtua

@supremecourt_ua

twitter.com/supremecourt_ua